

O'ZBEK FOLKLORINING O'RGANILISH TARIXI.

Yusupova Noila Shavkat qizi

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti
Gumanitar fanlar fakulteti 2-chi bosqich talabasi
noilayusupova01@gmail.com

Ilmiy rahbar: **Muratova Nafisa Baxtiyorovna**

Chirchiq davlat pedagogika universiteti O'zbek tili kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya.

Ushbu maqolada folklor atamasining ta'rifi, uning inson ma'naviyatiga ta'siri, o'zbek folklorining kelib chiqish va o'rganilish tarixi yoritilgan.

Kalit so'zlar: folklor, folklorshunoslik, Uilyam Toms, Mahmud Koshg'ariy "Devonu lug'otit turk", H.Zarifov.

Annotation.

This article describes the definition of the term folklore, its influence on human spirituality, the history of the origin and study of Uzbek folklore.

Key words: folklore, folklore studies, William Toms, Mahmud Koshgari "Devonu lug'otit turk", H. Zarifov.

Folklor inson ma'naviyatini, dunyoqarashini har tomonlama yuksaltirishda juda katta ahamiyatga ega. Biz bolaligimizdan eshitib kelgan allalar, latifalar, ertaklar, loflar, miflar, topishmoqlar, qo'shiqlar va tez aytishlar nafaqat bola tilining shakllanishiga yordam beradi, balki, uni ona tilimizning eng nozik jihatlari, go'zalliklari bilan tanishtiradi. Faqat yuksak saviyadagi asarlarga ana shunday fazilatlarni va go'zalliklarni namoyish qilib bera oladi. Bolaning ham ruhan, ham jismonan ulg'ayishida xalq o'yinlari muhim omillardan biri hisoblanadi. Ammo bugungi davrda yoshlarning global jamiyatda ulg'ayib borgani sari, ularning qadim an'ana va qadriyatlardan begona bo'la boshlashi kuzatilmoqda. Bugungi global jamiyatdagi ommaviy madaniyat yoshlarimizga har tomonlama ta'sir qilayotgan va ularning qadim an'ana va qadriyatlardan begonalashishiga sababchi bo'layotgan omillar sirasiga kiradi. Bularning barchasi esa yoshlar ma'naviyatining yuksalishiga emas, aksiga xizmat qilmoqda. Bu muammolarni bartaraf etish uchun esa, ta'lim jarayonining barcha bo'g'inlarida, maktabgacha ta'limdan to'liq o'quv yurtida til o'qitishda, o'rganishda folklorga va yana folklorga qaytib ish ko'rish lozim bo'ladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, bugungi yosh avlodni ma'naviyatini yuksaltirishda, komil inson qilib tarbiyalashda bir qancha metodlar va usullar ishlab



chiqilgan. Biroq bu metod va usullar samarali bo'lishi uchun millatning buyukligi va tirikligidan dalolat beruvchi folklor na'munalariga tayangan holda amalga oshirilishi maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Xalqning til boyligi birinchi galda uning folklorida namoyon bo'ladi. Biror bir xalqning qanday xalqligini bilish uchun uning folklorini o'rganish zarur. Folklorda xalqning til imkoniyatlari, mushohada tarzi, ijodiy quvvati aks etgan bo'ladi. [T.Mirzayev 2020: 9-10]

Folklor atamasini 1846-yilda ingliz olimi Uilyam Toms taklif qilgan bo'lib, «xalq donoligi» degan tushunchani ifodalaydi. Aslini olganda, folklor deganda, xalq tomonidan yaratilgan hamma san'at namunalari – me'morlik, naqqoshlik, ganchkorlik, zardo'zlik, musiqa, raqs, og'zaki adabiyot namunalari tushuniladi. Har bir san'at sohasida ish olib borayotgan mutaxassis o'zi tanlagan turni «folklor» deb ataydi. Masalan, musiqachi xalq kuylarini, xoreograf xalq raqslarini, arxitektor xalq me'morchiligini, folklorshunos olim xalq dostonlari, ertaklarini folklor asari deb hisoblaydi. [Introduction to Folklore. London, 2008:7]

Dastlabki vaqtlarda “el adabiyoti”, “xalq adabiyoti”, “og'zaki adabiyot”, “xalq og'zaki ijodi” deb yuritilib kelingan o'zbek xalq og'zaki poetik ijodi ilk bor H.Zarifov (1934-35-yillar) tomonidan qoilanilgan “folklor”, “O'zbek folklori” sifatida keng ommalashdi. O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi ko'plab janrlardan tarkib topgan og'zaki so'z san'ati namunalari bo'lib, xalq hayoti, tarixi, orzu-intilishlari, dunyoqarashlarini badiiy tarzda o'zida aks ettiradi, ijro etiladi va ijro jarayonida og'izdan-og'izga, avlodlardan-avlodlarga o'tib keladi.

O'zbek folklori asarlarining to'planishi va yozib olinishi tarixi haqida so'z yuritganda, X asrda yashab ijod qilgan mashhur muarrix Abu Bakr ibn Ja'far Narshaxiyning “Buxoro tarixi” asarida Shahar va qishloq nomlari, tarixiy obidalar hamda o'tmishda bo'lib o'tgan voqea-hodisalar haqidagi xalq rivoyatlari, afsonalari keltirilganligi, XI asrning buyuk olimi Mahmud Koshg'ariy turkiy qavmlar diyorini kezib, maqol, matal, qo'shiq, rivoyat va afsona singari folklor janrlariga oid boy materiallarni yozib olib, “Devonu lug'otit turk” asariga kiritganligini eslash kerak bo'ladi. Shuningdek, maqol va matallarni yozib olib, ularning xususiyatlarini o'rgangan Mahmud Zamaxshariy, qadimgi xorazmliklarning mif, afsona, rivoyat va hikoyatlarini “Qissasi Rabg'uziy”ga jamlagan Nosiruddin Burhonuddin Rabg'uziy, o'zbek xalq she'riyatining janrlar tarkibi xususida fikr yuritgan Alisher Navoiy, ulug' o'zbek shoiri to'g'risidagi xalq rivoyatlarini naql qilgan tarixnavis Xondamir, musiqa folklorining turli xil janriy rang-barangligiga doir materiallarni yozib qoldirgan Darvesh Ali Changiy, o'zbek xalqining urf-odatlarini, marosimlari, maqol va hikmatli so'zlari,



rivoyatlari haqida qiziqarli faktlarni keltirgan Zahiriddin Muhammad Bobur, o'zi tuzgan lug'atda xalq qo'shiqlaridan misollar keltirgan Shayx Sulaymon Buxoriy-o'zbek folklori asarlarining ilk to'plovchilari edilar. [M. Jo'rayev 2017:12]

Xususan, Mahmud Koshg'ariy o'zining “ Devonu lug'otit turk “ asarida turkiy qabilalar folklorining turli xil janrlariga oid ma'lumotlarni yozib qoldirgan. Matal, maqol, marosim folklori, qo'shiq, afsona, rivoyat kabi janrlar shular jumlasidandir.

“ Devonu lug'otit turk “ leksikasining o'zbek folkloridagi ko'rimshlariga doir ilmiy kuzatishlar olib borgan H.Zarifov 1961-yil 21-fevralda quyidagilarni yozgan edi: “Devon”dagi leksik va grammatik faktlarni o'zbek tiliga oid barcha yozma asarlar tili bilan qiyosiy tekshirish qanchalik ahamiyatga ega bo'lsa, u faktlarning o'zbek folklorida va shevalarida mavjudligini aniqlash ham shunchalik muhimdir”. [Zarifov H, 1976 : 96]

O'zbek folklorshunosligi g'oyat keng qamrovli ilmiy tadqiqotlar yo'nalishi va ulkan nazariy bazaga ega bo'lgan fan sifatida na'laciiit mamlakatimizda, balki Markaziy Osiyo va jahonning boshqa ko'plab ilmiy markazlari tomonidan e'tirof etilgan. [M. Jo'rayev 2017:25]

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.T.Mirzayev, Sh.Turdimov, M.Jo'rayev, J.Eshonqulov, A.Tilavov “ O'zbek folklori”. – Toshkent 2020.
2. Introduction to Folklore. London, 2008.
3. M. Jo'rayev, J. Eshonqulov “Folklorshunoslikka kirish”. – Toshkent -2017.
- 4.Zarifov H. “ Devonu lug'otit turk ” leksikasining o'zbek folklorida ko'rinishiga doir (tezislar) // Po'lkan shoir. – Toshkent: Fan, 1976.

